

เอกสารประกอบการสัมมนาและอภิปรายทางวิชาการ
การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและสังคม ครั้งที่ 3

ขับเคลื่อนพลังชุมชนเพื่อโลกอนาคต

คุณภาพของสังคม พลังอำนาจ ความมั่นคง และประชาธิปไตย

วันที่ 6-8 กันยายน 2553
ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

จัดโดย

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา
และภาคีความร่วมมือทางวิชาการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและสังคมในอุดมศึกษา

การเสริมสร้างการเมืองภาคพลเมืองขององค์กรท้องถิ่นด้านสุขภาพ

บุญยิ่ง ประทุม¹

บทนำ

ในปัจจุบันสถานการณ์ของประเทศไทยได้เผชิญกับปัญหาวิกฤตทางการเมือง ปัญหาความขัดแย้งทางความคิด ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม ตลอดจนปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และปัญหาทางด้านคุณธรรมจริยธรรม และปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันในสังคมไทย ยังเป็นปัญหาที่ต้องรอการแก้ไขและแสวงหาทางออกร่วมกันของทุกภาคส่วนของสังคม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งถือว่าเป็นองค์กรที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนและรับรู้ปัญหาของประชาชนในชุมชน และสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆในชุมชนตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นได้อย่างทั่วถึง

การเมืองภาคพลเมืองเป็นสิ่งที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาทางการเมืองและระบอบประชาธิปไตยของไทยในปัจจุบัน ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองที่ดำรงอยู่ ปัญหาความสามัคคีของประชาชนในประเทศ รวมทั้งกระบวนการเคลื่อนไหวทางการเมือง กระบวนการภาคประชาชน ภาคประชาสังคมและกลุ่มองค์กรชุมชนในท้องถิ่นทั่วประเทศไทย และกระบวนการแสวงหาทางออกจากวิกฤติของประเทศของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ต้องร่วมมือกัน ตลอดจนได้มีกระบวนการปฏิรูปประเทศในปัจจุบันจะต้องเริ่มต้นจากกระบวนการสร้างการเมืองภาคพลเมืองระดับท้องถิ่น

ความหมายของ "การเมืองภาคพลเมือง"

คำว่า "การเมืองภาคพลเมือง" กับ "การเมืองแบบเดิม" นั้นเป็น เดวิด แมทธิวส์ ได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างกันว่า "การเมืองแบบเดิมๆจะเน้นการที่จะให้ได้ทางออกเร็วๆมากกว่า ส่วนการเมืองภาคพลเมืองจะมุ่งเน้นที่จะสร้างความชัดเจนในความหมายและจำเป็นก็หันมาทบทวนความหมายของปัญหาอีก ก่อนที่จะขับเคลื่อนไปสู่ทางออกของปัญหา การเมืองแบบเดิมๆเน้นความจำเป็นที่จะมีผู้นำซึ่งจะช่วยให้เกิด "ทางออก" การเมืองภาคพลเมืองเน้นความสำคัญของพลเมืองที่จะเรียกร้องความรับผิดชอบของพวกเขาเอง และก็นำไปสู่ทางออกด้วยพวกเขาตัวเอง การเมืองแบบเดิมๆ เน้นการใช้อำนาจที่มีอยู่อย่างฉลาดและเพิ่ม

¹ อาจารย์ประจำหลักสูตรการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

อำนาจต่อรองให้กับผู้ที่ไม่มียอำนาจ การเมืองภาคพลเมืองเน้นการสร้างรูปแบบใหม่ของอำนาจในระดับชุมชนหนึ่งๆ ทรัพยากรการเมืองแบบเดิมๆส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเงินและการออกกฎหมาย ขณะที่การเมืองภาคพลเมืองใช้พลังใจของสาธารณชนเป็นทุนทางการเมืองพื้นฐาน การเมืองแบบเดิมๆ จะประเมินความต้องการของประชาชน ส่วนการเมืองภาคพลเมืองจะประเมินถึงความสามารถของพวกเขา ในขณะที่การเมืองแบบเดิมๆ ใช้ภาษาของการสนับสนุนและ "เอาชนะกัน" การเมืองภาคพลเมืองใช้ภาษาของการแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมและสร้างความสัมพันธ์ การเมืองแบบเดิมๆจะค่อนข้างไปทางการมีความเห็นที่แตกต่าง การเมืองภาคพลเมืองจะเกี่ยวกับการใช้ความแตกต่างและทำให้กลุ่มที่เห็นต่างมาทำงานร่วมกัน การเมืองแบบเดิมๆ มองสาธารณชนเป็นต้นตอของความสำนึกรับผิดชอบ การเมืองภาคพลเมืองมองสาธารณชนเพื่อหาทิศทาง การเมืองแบบเดิมๆให้ข้อมูลกับพลเมือง การเมืองภาคพลเมืองสอนทักษะของการปฏิบัติงานสาธารณะให้เกิดประสิทธิผล การเมืองแบบเดิมๆจะเกี่ยวกับการประสานงาน การเมืองภาคพลเมืองจะเกี่ยวกับการปฏิบัติแบบเอื้ออาทรหรือแบบร่วมไม้ร่วมมือกัน การเมืองแบบเดิมๆสร้างให้เกิดเหตุการณ์สาธารณะ แต่การเมืองภาคพลเมืองสร้างพื้นที่สาธารณะ" (เดวิด แมทริวส์ 2552 :191-192)

สอดคล้องกับประเด็นที่เป็นข้อถกเถียงของสังคมปัจจุบันในเรื่องการเมืองใหม่ และเป็นแนวคิดทางด้านรัฐศาสตร์ซึ่งหนึ่งในบรรดานักคิดชั้นนำได้แก่ Anthony Giddens ซึ่งเป็นที่ปรึกษาทางด้านนโยบายของ นายโทนี แบลร์ นายกรัฐมนตรีประเทศอังกฤษ ได้เสนอการเมืองแนวใหม่ที่เรียกว่า "ทางเลือกที่ 3" และได้เริ่มต้นโดยการชี้ให้เห็นปัจจัยที่ส่งผลทำให้จำเป็นต้องแสวงหาการเมืองแนวใหม่ ดังนี้ คือ

1) การเปลี่ยนแปลงของโลก โลกาภิวัตน์เป็นความจริงไม่ใช่มายาคติ โลกาภิวัตน์จะทำให้เกิดแบบแผนของการดำรงชีวิตแบบใหม่รวมทั้งความต้องการแบบใหม่ขึ้นในสังคม เช่น การกำเนิดอัตลักษณ์ของท้องถิ่น (Local Identities) โดยเฉพาะชาตินิยมท้องถิ่น (Local Nationalism) ที่ขึ้นมาท้าทายอำนาจรัฐภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ อำนาจรัฐได้รับผลกระทบจากความเคลื่อนไหวของโลกาภิวัตน์ รัฐบาลและรัฐบาลจะถูกท้าทายจากพลังทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่เกิดขึ้น และต้องทำให้ปรับตนเองไป

2) การคับคูลเข้ามาของปัจเจกนิยม สำหรับ Giddens แล้ว บุคคลในปัจจุบันกำเนิดขึ้นในสังคมที่ความคิดเรื่องสิทธิและเสรีภาพ รวมทั้งการจัดสรรทรัพยากรและกระจายผลประโยชน์ ถูกออกแบบมาให้แก่บุคคลในฐานะปัจเจกชนไม่ใช่ฐานะของสมาชิกของชุมชน เช่น การจ้างงาน การศึกษา ความก้าวหน้า ดังนั้น บุคคลในปัจจุบันจึงเป็น "ปัจเจกชนใหม่"

3) นิยามของการเมือง ในความหมายเดิมนั้น การเมืองเป็นเรื่องของการแย่งชิงอำนาจและการแสวงหาผลประโยชน์ แต่การเมืองแนวใหม่เป็นเรื่องของชีวิต (Politics of Life) เป็นเรื่องของ อัตลักษณ์ (Identity) และเป็นเรื่องของผลประโยชน์ร่วม (Mutuality) บนพื้นฐานของความสามัคคีและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของบุคคลในสังคมโดยรวม คือ การเมืองเป็นเรื่องของความเปลี่ยนแปลงสังคมและชีวิตด้วยเหตุนี้ ถ้าการเมืองยังดำเนินไปในรูปแบบเดิม ระบบการเมืองจะปราศจากเสถียรภาพ

4) การก่อตัวของกระบวนการปฏิเสธความเป็นการเมือง (Process of depoliticization) ขึ้นทั่วโลก การต่อสู้ทางการเมืองจะเปลี่ยนแปลงไปจากการเมืองแบบเดิมที่ผ่านรัฐสภา พรรคการเมือง ฯลฯ ไปสู่การต่อสู้ของกลุ่มประเด็นเฉพาะ (Single-issue groups) ที่มีบทบาทมากขึ้น ไม่เพียงแต่สถาบันแบบรัฐสภาเท่านั้นที่ถูกปฏิเสธ สถาบันที่เป็นทางการอื่นๆ เช่น สมาคมวิชาชีพ ก็ตกอยู่ในสภาพล้มละลายของควม น่าเชื่อถือเช่นเดียวกัน ดังนั้น รัฐจะต้องแสวงหองค์กรทางการเมืองแนวใหม่ รวมทั้งต้องเรียนรู้วิธีการ ผลผสมผสานความต้องการที่หลากหลายของกลุ่มเหล่านี้

5) ผลกระทบต่อระบบนิเวศ Anthony Giddens มองว่าความทันสมัยกับการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งเดิม เคยอยู่คนละขั้วกันนั้น ควรนำมาผสมผสานกันใหม่ในรูปแบบของความทันสมัยเชิงนิเวศ (Ecological Modernization) ซึ่งสามารถทำได้โดยให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการตัดสินใจที่จะนำเอาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาใช้

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับ การเมืองแนวใหม่ เพื่อจัดการกับปัญหาดังกล่าวข้างต้นนั้น Anthony Giddens เสนอแนวทางไว้และบางส่วนมีความสอดคล้องกัน เดวิด แมทธิวส์ ดังต่อไปนี้ คือ

1) การสร้างรัฐประชาธิปไตยแบบใหม่ (New Democratic State) ทศนะของฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา ที่มีต่อรัฐนั้น Giddens เห็นว่า มายาคติของฝ่ายขวาคือการโจมตีการแทรกแซงของรัฐอย่างรุนแรง ขณะที่ มายาคติของฝ่ายซ้ายได้แก่ การขยายบทบาทของรัฐเพื่อควบคุมวิถีชีวิตของบุคคลอย่างมาก Giddens เห็น ว่า การสร้างความชอบธรรมแบบใหม่มีความจำเป็นอย่างมาก เพราะถึงแม้ประชาชนจะเชื่อถือการปกครอง ระบอบประชาธิปไตยเพียงไรก็ตาม แต่ปัญหาสำคัญคือ ประชาชนไม่เชื่อถือรัฐบาล ดังนั้น ความชอบธรรม ของรัฐกระทำได้โดยการขยายอาณาบริเวณสาธารณะ (Public sphere) ให้เพิ่มมากขึ้น เช่น การกระจาย อำนาจออกจากศูนย์กลาง การป้องกันและปราบปรามการฉ้อราษฎร์บังหลวง ที่สำคัญคือ การให้ประชาชน เข้ามามีบทบาทในการตัดสินใจผ่านทางกรณีประชาธิปไตยทางตรงให้มากขึ้น การมีส่วนร่วมของ สาธารณะถือเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างรัฐประชาธิปไตยแบบใหม่

2) การสร้างประชาสังคม หลักการสำคัญในการสร้างประชาสังคม คือ การเพิ่มอาณาบริเวณ สาธารณะสิ่งนี้ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างประชาธิปไตย เพราะอาณาบริเวณสาธารณะจะทำให้ ประชาชนเข้าไปมีบทบาทในการเมืองของพื้นที่ (Politics of space) เพิ่มขึ้น เช่น ถนน สวนสาธารณะ เป็นต้น

3) การสร้างเศรษฐกิจแนวใหม่ คือ การผนึกกำลังของภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามาทำงานร่วมกัน บนพื้นฐานของดุลยภาพ 2 ประการคือ เน้นกลไกการควบคุมโดยรัฐและเน้นกลไกตลาดโดยลดกฎ ระเบียบ ข้อบังคับให้น้อยลง จะทำให้เกิดระบบตลาดเชิงสังคม (Social market) ที่ค้ำประกันถึงประโยชน์สาธารณะเป็นหลัก และการนำระบบสวัสดิการแนวใหม่มาใช้ โดยให้ความสำคัญต่อบทบาทขององค์กรทางสังคมให้มาก

ขึ้น และลดบทบาทของรัฐลงมาให้เป็นเพียงกลไกที่ช่วยเหลือ สนับสนุนและส่งเสริมองค์การทางสังคม สามารถสร้างและจัดระบบสวัสดิการได้ (วรพิทย์ มีมาก 2550 : 224-226)

สำหรับ Giddens แล้ว เมื่อรัฐทุกวันนี้ปราศจากศัตรู ความชอบธรรมของรัฐย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถในการจัดการปัญหาต่างๆ และเพราะฉะนั้น รัฐสมัยใหม่จึงต้องประเมินประสิทธิภาพในการทำงานของตนตลอดเวลา การบริหารแบบภาคธุรกิจเป็นเรื่องที่รัฐต้องเรียนรู้ให้มาก แต่รัฐไม่ใช่ภาคธุรกิจ ดังนั้น จึงไม่จำเป็นที่รัฐจะปล่อยให้บรรดา "ผู้ชำนาญการ" เข้ามามีบทบาทในเรื่องใดๆ แต่เพียงฝ่ายเดียว รัฐต้องถือว่าการมีส่วนร่วมของสาธารณะ คือสารัตถะของการทำงานในทุกๆ เรื่อง และนอกจากนั้น เพื่อที่จะให้การกำหนดนโยบายของรัฐสอดคล้องกับความต้องการของสังคม รัฐยังจำเป็นต้องยอมรับการมีประชาธิปไตยทางตรงให้มากขึ้นด้วย ไม่ว่าจะในรูปแบบของการสร้างประชาธิปไตยทางตรงในระดับท้องถิ่น, การลงประชามติทางอิเล็กทรอนิกส์ และ Giddens เห็นว่าสัมพันธภาพระหว่างรัฐกับประชาสังคมเป็นเรื่องที่ต้องแปรผันตามความเปลี่ยนแปลงของแต่ละบริบทเป็นคราวๆไป เพราะในบางกรณี อาจจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรของรัฐเพื่อผลักดันและริเริ่มให้เกิดกลุ่มพลเมืองระดับท้องถิ่นขึ้นมา

"ชุมชน" คือ หัวใจประชาสังคมตามนัยนี้ แต่ชุมชนไม่ได้มีความหมายแค่นั้นเพียงพื้นที่ เพราะชุมชนในแง่นี้ หมายถึง การกระทำในทางสังคมเพื่อให้ความเป็นละแวก(neighborhoods) ความเป็นเมือง และความเป็นอาณานิคมในระดับสูงขึ้นไป อยู่ในสภาพที่ดีขึ้น พื้นฐานของชุมชนชนิดนี้ได้แก่ มีกลุ่มขนาดเล็กที่สมาชิกในกลุ่มมีความสนใจบางอย่างร่วมกัน Giddens ระบุว่าประชาชนสหรัฐร้อยละ 40 เป็นสมาชิกของกลุ่มประเภทนี้ ไม่กลุ่มใดก็กลุ่มหนึ่ง ขณะที่ในอังกฤษนั้น ตัวเลขนี้อยู่ที่ร้อยละ 20 ซึ่งข้อมูลในส่วนนี้สะท้อนว่าชุมชนและกลุ่มแบบนี้เป็นการรวมตัวชนิดที่มีพลังอยู่ไม่น้อยเลยทีเดียว

ข้อที่น่าแปลก ก็คือ Giddens ค้นพบว่า แกนหลักของกลุ่มเหล่านี้ไม่ได้มาจากคนชั้นล่างหรือชนชั้นยากจน คนชายขอบมีส่วนร่วมน้อยลงโดยสัมพัทธ์ ขณะที่นักธุรกิจรุ่นใหม่และคนชั้นกลางกลายเป็นคนที่มีบทบาทมากขึ้น ผลก็คือเกิดแนวโน้มที่กลุ่มและชุมชนจะหันไปสร้าง "กิจการของสังคม" (Social Entrepreneurship) ในรูปของกลุ่มออมทรัพย์และให้กู้ แล้วพัฒนาระบบการตอบแทนผลประโยชน์แบบที่เป็นของท้องถิ่นขึ้น ดังมีการใช้ระบบ time dollar ในนิวยอร์ก สำหรับบุคคลที่อาสาทำงานให้กลุ่มหรือชุมชน ซึ่งก็ประสบความสำเร็จอย่างดี ถึงกับสามารถนำกำไรที่ได้จากกลุ่ม ไปตั้งหน่วยงานประกันสุขภาพ ฝึกอบรมทักษะการทำงาน และมีเงินพอจะช่วยเหลือสมาชิกของกลุ่มในเรื่องการศึกษาหรือการว่างงานได้ด้วยซ้ำไป

แต่การรวมกลุ่มทำนองนี้มักทำไปโดยปฏิเสธความคิดเรื่องอาณานิคมสาธารณะหรือพูดอีกอย่างก็คือไม่สนใจจะคิดถึงอะไรที่เป็น "มหภาค" เลย ทั้งที่อาณานิคมสาธารณะเป็นหนทางในการสร้างประชาธิปไตย และมีผลเกี่ยวพันกับชุมชนโดยตรง กล่าวคือปราศจากอาณานิคมสาธารณะเสียแล้ว ชุมชนก็ล่มเสี่ยงที่จะโดดเดี่ยวตัวเองจากส่วนอื่นๆ ของสังคม

แต่ถ้าชุมชนเข้าไปมีบทบาทในอาณาบริเวณสาธารณะ ซึ่งแน่นอนว่า มีความหมายครอบคลุมไปถึง การเมืองของการใช้พื้นที่ (politics of space) ด้วย นั่นก็จะทำให้พื้นที่สาธารณะอย่างถนน สวนสาธารณะ สี่แยก ฯลฯ ตกมาอยู่ในมือชุมชนมากขึ้น ซึ่งก็เท่ากับว่าประชาชนจะมีความเป็นเจ้าของมากขึ้น ส่วนรัฐจะสูญเสียอำนาจในการจัดการพื้นที่ที่ข้อนี้ไป (ศิริโรตม์ คล้ามไพบูลย์ 2546 :ออนไลน์)

นอกจากนั้นผู้เขียนมีมุมมองว่า ปัญหาที่จะเกิดในยุคโลกาภิวัตน์ หรือยุคข้อมูลข่าวสารในปัจจุบัน ได้แก่ ปัญหาเกี่ยวกับการสื่อสารทางการเมืองไม่ว่าจะเป็นระดับชาติหรือระดับท้องถิ่น การใช้เทคโนโลยีมาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารทางการเมือง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องมีกระบวนการสื่อสารเพื่อให้เป็นข่าว หรือการสร้างพื้นที่ข่าวสารสาธารณะเพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงข้อมูลข่าวสารตลอดจนความเคลื่อนไหวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองที่ดี มีระบบการบริหารจัดการที่ดี มีความโปร่งใสและตรวจสอบได้และให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

เนื่องจากปัจจุบันประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสำคัญโดยที่การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการซึ่งประชาชน หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้โอกาสแสดงทัศนะและเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนรวมทั้งมีการนำความคิดเห็นดังกล่าวไปประกอบการพิจารณาเป็นนโยบายและการตัดสินใจของรัฐ การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการสื่อสารในระบบเปิด กล่าวคือ เป็นการสื่อสารสองทางทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการซึ่งประกอบไปด้วยการแบ่งสรรข้อมูลร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้เสียและเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีในสังคม ทั้งนี้ เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการเพิ่มคุณภาพการตัดสินใจ การลดค่าใช้จ่ายและการสูญเสียเวลา เป็นการสร้างฉันทามติ และทำให้ง่ายต่อการนำไปปฏิบัติ อีกทั้งช่วยหลีกเลี่ยงในการเผชิญหน้า "กรณีที่ร้ายแรงที่สุด" ช่วยให้เกิดความน่าเชื่อถือและความชอบธรรม และช่วยให้ทราบความห่วงกังวลของประชาชนและค่านิยมของสาธารณชนรวมทั้งเป็นการพัฒนาความเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ของสาธารณชน (ถวิลวดี บุรีกุล 2550: 13) ซึ่งสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ที่ได้บัญญัติไว้ในหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ในส่วนที่ 10 สิทธิในข้อมูลข่าวสารและการร้องเรียนใน มาตรา 56 -62 เช่น ในมาตรา 56 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูลข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น เว้นแต่การเปิดเผยข้อมูลหรือข่าวสารนั้นจะกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยของประชาชน หรือเป็นข้อมูลส่วนบุคคล ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ (สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา 2551 :34) และส่วนประกอบที่สำคัญของการมีส่วนร่วมคือ สาธารณชน "มีส่วนร่วม"ในการตัดสินใจ ค่านิยมและความห่วงกังวลของสาธารณชนได้นำไปเป็นส่วนประกอบของการตัดสินใจขององค์กร

มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ "เชิงการบริหาร" มีการสื่อสารสองทาง มีปฏิสัมพันธ์ มีการสานเสวนา (Dialogue) มีการประสานความร่วมมือ (วันชัย วัฒนศัพท์ 2548 : 4)

กระบวนการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในระดับท้องถิ่น

กระบวนการพัฒนาประเทศไทยที่ผ่านมาล้วนแต่เป็นการพัฒนาโดยรัฐหรือจากอำนาจส่วนกลางซึ่งเป็นการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางเป็นส่วนใหญ่ ทำให้การพัฒนาไม่ตรงกับความต้องการหรือปัญหาของประชาชนอย่างแท้จริง ประชาชนเป็นเพียงผู้รับผลของการพัฒนาเท่านั้น จนมาถึงยุคปัจจุบันในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งเป็นกระบวนการที่ก้าวข้ามอำนาจความเป็นรัฐและพรมแดนของรัฐไปสู่ความผูกพันในขอบเขตทั่วโลก โลกาภิวัตน์ไม่ได้มีเพียงมิติทางเศรษฐกิจอย่างเดียว แต่แทรกซึมไปในทุกมิติและกระบวนการโลกาภิวัตน์ก็ไม่ได้หมายถึงการทำให้เป็นโลกเดียวกันที่เหมือนกัน แต่หมายถึง การที่มนุษย์ขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ในทุกๆ ด้านของตน ตั้งแต่การแลกเปลี่ยนซื้อขาย การลงทุนกู้ยืมเงิน การติดต่อทางข่าวสาร วัฒนธรรมและการบันเทิง กีฬา ไปในขอบเขตที่กว้างมากขึ้นจนครอบคลุมทั่วทั้งโลก โดยก้าวพ้นไปจากพรมแดนแคบๆ ของ รัฐชาติตนเอง รวมทั้งข้อถกเถียงเรื่อง เกี่ยวกับคำว่า "ชาติ" ซึ่ง เบน แอนเดอร์สัน ได้ให้คำจำกัดความในหนังสือ ชุมชนจินตกรรม บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยมว่า ชาติคือชุมชนจินตกรรมการเมือง-และจินตกรรมขึ้นโดยมีทั้งอธิปไตยและมีขอบเขตจำกัดมาตั้งแต่กำเนิด (it is an imagined political community –and imagined as both inherently limited and sovereign) (เบน แอนเดอร์สัน 2552 : 9) ตลอดจนผลกระทบของกระบวนการโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่มีต่อรัฐ สังคมและระบอบการเมืองในประเทศไทย ดังเช่น ผลกระทบจากการรุกเข้ามาของกระบวนการโลกาภิวัตน์ในประเทศไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังวิกฤติเศรษฐกิจ 2540 มีแนวโน้มจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใหญ่ต่อรัฐและสังคมไทย 5 ทิศทางด้วยกันคือ

1. รัฐไทยจะถูกลดอิสระในการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจและถูกจำกัดเงื่อนไขในการดูแลประชาชนส่วนข้างมาก แต่อาจจะได้รับการสนับสนุนให้ใช้อำนาจมากขึ้นในการปกป้องทรัพย์สินของกลุ่มทุนข้ามชาติและธุรกิจของเอกชนไทยที่ยอมดำเนินการในกรอบเดียวกับลัทธิเสรีนิยมใหม่
2. กลุ่มธุรกิจและชนชั้นกลางส่วนใหญ่ในประเทศไทยจะหันเหไปสังกัดระบบเศรษฐกิจ ตลอดจนวัฒนธรรมแบบไร้พรมแดนมากขึ้น ชัดเจนขึ้นและไม่มีความผูกพันกับประชาชนส่วนที่เหลือในสังคม
3. โดยผ่านทางสื่อโฆษณาและกระแสบริโภคนิยม อิทธิพลของทุนใหญ่ทั้งในและทุนต่างชาติจะเบียดยึดพื้นที่สาธารณะ(public space)และครอบงำสังคมไทยด้วยแนวคิดเสรีนิยมใหม่ (ซึ่งจะขัดแย้ง

ue) กับจินตนาการเรื่องชาติหรือส่วนรวมแบบเก่า) ตลอดจนผลักดันให้ลัทธิบริโภคนิยมที่ไร้ขอบเขตเข้ามา
หักล้างและแทนที่วิถีชีวิตตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม

4. กลุ่มธุรกิจใหญ่พยายามเบียดขับชนชั้นนำกลุ่มอื่นๆออกจากฐานะทางการเมืองหรือทำให้
ขึ้นต่อพวกเขา ซึ่งส่งผลให้ระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทนมีแนวโน้มจะเป็นระบบการเมืองปิดหรือถูก
ผูกขาดเวทีโดยกลุ่มทุนใหญ่ที่เชื่อมโยงกับกระบวนการโลกาภิวัตน์ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันในการดำเนิน
นโยบายที่รัฐไทยไปผูกพันระไว้แล้วกับองค์กรทุนนิยมสากล

5. ปัญหาของชนชั้นล่างๆ ที่ลี้ภัยมาก่อนหน้านี้จะถูกเพิ่มพูนขึ้นด้วย กระบวนการแบ่งยึด
ทรัพยากร แยกยึดรายได้ประชาชาติ และพื้นที่ประกอบอาชีพโดยกลุ่มทุนในประเทศและทุนข้ามชาติ ซึ่งถ้า
ไม่มีกระบวนการแก้ปัญหาที่ถูกต้องก็จะกลายเป็นความขัดแย้งรุนแรงระหว่างรัฐกับผู้ใช้งานในเมือง
เกษตรกรในชนบท ผู้ประกอบธุรกิจรายย่อย ตลอดจนชุมชนท้องถิ่นในหลายที่หลายแห่ง(เสกสรรค์
ประเสริฐกุล 2552: 78-79)

ส่วนประชาธิปไตยระดับท้องถิ่นนั้น เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ได้เน้นย้ำว่า ประชาธิปไตยคือการ
ปกครองโดยประชาชน และย้ำว่า ประชาชน ควรเป็นเจ้าของประชาธิปไตยให้มากที่สุด ซึ่งการให้นิยามใหม่
ที่มีจุดย้ำใหม่ ประชาธิปไตยเป็น "การปกครองตนเอง"ของประชาชน (Self-Government Democracy)
แทนที่จะเป็นการปกครองที่ "ทำแทน"ประชาชนหรือทำ "ให้"ประชาชน (Representative Democracy)
ชัดเจน เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วก็น่าจะช่วยสร้างความเป็นพลเมืองได้ดียิ่งขึ้นและน่าจะช่วยหลีกเลี่ยงแนวโน้มที่
"ประชาธิปไตย" จะลื่นหลุดไปเป็น "ประชานิยม"ไปได้ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์ 2550:194) จึงเป็นการแสดง
ให้เห็นถึง กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนซึ่งเป็นการเปิดพื้นที่ทางการเมือง หรือพื้นที่สาธารณะให้กับ
ประชาชนหรือกลุ่มองค์กรชุมชน องค์กรท้องถิ่นและองค์กรภาคประชาชนที่มีความหลากหลายได้เข้ามาทำ
กิจกรรมร่วมกันได้อย่างมีอิสระ รวมทั้งการเชื่อมโยงเครือข่ายในการทำกิจกรรมร่วมหรือการปรึกษาหารือ
ร่วมกัน และได้กล่าวไว้ในหนังสือ แปรถิ่น เปลี่ยนฐาน: สร้างการปกครองท้องถิ่นให้เป็นรากฐานของ
ประชาธิปไตยว่า ประชาธิปไตยนั้นควรเริ่มต้นที่ท้องถิ่น ควรสร้างประชาธิปไตยท้องถิ่นให้เป็นรากฐานของ
ประชาธิปไตยระดับชาติ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์ 2552 : 2)

กรณีตัวอย่าง การเมืองภาคพลเมืองระดับท้องถิ่น

องค์การบริหารส่วนตำบลปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นองค์กรปกครองส่วน
ท้องถิ่นที่ได้มีการบริหารที่เน้นผลประโยชน์ของประชาชนเป็นที่ตั้งและเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจาก
กระบวนการทำประชาคมในทุกด้านและ ที่ให้ความสำคัญกับปัญหาที่ประชาชนผ่านกระบวนการแสดง
ความคิดเห็นของประชาชนและจัดลำดับความสำคัญของปัญหาที่เร่งด่วน และเหมาะสมที่จะได้รับการ
พัฒนามาก่อน จึงได้รับความร่วมมือจากประชาชนในท้องถิ่น และประชาชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน
และท้องถิ่นอย่างแท้จริง จากรางวัลต่างๆ มากมายที่สำคัญ เช่น รางวัลชนะเลิศระดับอำเภอ ปี 2543 จาก

การประกวดศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และรางวัลชมเชยระดับจังหวัดในปีเดียวกัน ได้รับรางวัลธรรมาภิบาล "การบริหารจัดการที่ดี" อันดับ 2 ปี 2546 จากกระทรวงมหาดไทย ได้รับรางวัลธรรมาภิบาล ปี 2549 "การบริหารจัดการที่ดี" อันดับที่ 3 จากกระทรวงมหาดไทย ได้รับรางวัลธรรมาภิบาล ปี 2550 "การบริหารจัดการที่ดี" อันดับที่ 1 จากจังหวัดนครศรีธรรมราช

กระบวนการอาสาสมัครตำบลปากพูน

การพัฒนาระบบอาสาสมัครตำบลปากพูน เป็นการต่อยอดจากโครงการสาธารณสุขมูลฐานของกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 โดยองค์การบริหารส่วนตำบลปากพูนเริ่มจากการเข้าร่วมกองทุนหลักประกันสุขภาพ ปีพ.ศ. 2549 ซึ่งได้รับค่าใช้จ่ายจากกองทุนหลักประกันสุขภาพแห่งชาติในส่วนงบประมาณสร้างเสริมและป้องกันโรค มีการดำเนินงานตามข้อตกลง โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายสำคัญ 5 กลุ่ม คือ กลุ่มแม่และเด็ก กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มผู้พิการ กลุ่มผู้ประกอบอาชีพที่มีความเสี่ยง และกลุ่มผู้ป่วยเรื้อรังที่มีในชุมชน สามารถเข้าถึงบริการทางการแพทย์และการสาธารณสุขได้อย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ เป็นที่มาของการดำเนินการขับเคลื่อนให้มีอาสาสมัครแยกประเภทดูแลตามกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ ดังต่อไปนี้

1. อาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุตำบลปากพูนนำร่อง ปี พ.ศ. 2549 หรือ อผส. ซึ่งมีพื้นฐานมาจากอาสาสมัครสาธารณสุข จำนวน 40 คน ที่ผ่านการอบรมหลักสูตรการดูแลผู้สูงอายุมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ อาหารที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ การออกกำลังกาย การพักผ่อน และการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุเมื่อเจ็บป่วย และในปี 2550 รับเพิ่มอีก 40 คน โดยจ่ายเงินอุดหนุนเป็นค่าตอบแทนและค่าพาหนะ งบประมาณจากกองทุนหลักประกันสุขภาพ (1,400,000 บาท) และ องค์การบริหารส่วนตำบลปากพูนสมทบอีกร้อยละ 20

2. อาสาสมัครพัฒนาสังคมช่วยเหลือคนพิการ (อพมก.) ปลายปี พ.ศ. 2549 นโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบลปากพูนที่ต้องการให้มีอาสาสมัครเพื่อช่วยเหลือดูแลคนพิการ ให้เกิดความรู้สึกครอบคลุม ทั้งทางด้าน การเข้าถึงการดูแลตามสิทธิและการช่วยเหลือด้านอาชีพ เริ่มแรกมีอาสาสมัครจำนวน 7 คน และปัจจุบันมีทั้งหมด 18 คนและมีเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลปากพูนร่วมกันค้นหา ช่วยเหลือการทำกายภาพบำบัด และการช่วยเหลือในการจดทะเบียนคนพิการ ต่อมา พ.ศ. 2551 องค์การบริหารส่วนตำบลปากพูนได้จ้างนักกายภาพบำบัดทำงานร่วมกับอาสาสมัครพัฒนาสังคมช่วยเหลือคนพิการด้วย

3. อาสาสมัครสาธารณสุขน้อย หรือ อสม.น้อย ปี พ.ศ. 2551 นโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบลปากพูน เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมจากกลุ่มเยาวชน เป็นการปลูกฝังแนวคิดการดูแลสุขภาพ ประกอบกับการปฏิบัติงานของ อสม. บางส่วนไม่สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ จาก

ปัจจัยด้านการศึกษา วิทยุติ นอกจากนี้การเป็น อสม.น้อย ยังเป็นเงื่อนไขในการรับทุนการศึกษาจาก องค์การบริหารส่วนตำบลด้วยในแง่ของการอุทิศตนเพื่อสังคมท้องถิ่นของตนเอง

4. แม่อาสา โครงการสายใยรักแห่งครอบครัว การดำเนินการของแม่อาสาในตำบลปากพูน ได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 โดยจังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นจังหวัด 1 ใน 3 ของจังหวัดนาร่อง โครงการสายใยรักแห่งครอบครัว มีวัตถุประสงค์เพื่อ ให้หญิงวัยเจริญพันธุ์ หญิงมีครรภ์ และหญิงหลังคลอด ได้รับอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย โดยในจังหวัดนครศรีธรรมราชมีโรงพยาบาลมหาราชเป็นผู้รับผิดชอบโครงการ ซึ่งโรงพยาบาลมหาราชได้คัดเลือกตำบลปากพูนเป็นพื้นที่นำร่อง ปัจจุบันมีแม่อาสาจำนวน 24 คน รับผิดชอบดูแลหญิงตั้งครรภ์และหญิงหลังคลอดประจำหมู่บ้านของตนเอง โดยมีเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยบ้านศาลาบางปูที่รับผิดชอบงานแม่และเด็ก เป็นผู้รับผิดชอบดูแลกลุ่มแม่อาสา

ดังนั้น ปัจจัยที่ทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลปากพูนเป็นองค์กรท้องถิ่นที่ได้มีการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองได้สำเร็จนั้น จึงประกอบด้วย

1) การมีวิสัยทัศน์ของผู้นำและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง โดยมีนายธนาวุธ ถาวรพราหมณ์ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลปากพูน เป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล รวมทั้งความร่วมมือของบุคลากรภายในองค์การบริหารส่วนตำบลปากพูน

2) การประสานความร่วมมือเป็นภาคีกับส่วนราชการหรือหน่วยงานอื่น ตั้งแต่สถานพยาบาลระดับท้องถิ่น ได้แก่ โรงพยาบาลมหาราช นครศรีธรรมราช โรงพยาบาลท่าศาลา โรงพยาบาลค่ายวชิราวุธ สถานีอนามัยบ้านศาลาบางปู และสถานศึกษาระดับอุดมศึกษา คือมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ และที่สำคัญ คือ องค์กรระดับประเทศ ได้แก่ สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ สำนักงานกองทุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) การพัฒนาเชื่อมโยงเครือข่ายการพัฒนา โดยใช้ หลัก "3 ประสาน" ด้านการพัฒนากระบวนการสุขภาพ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลปากพูน หน่วยงานโรงพยาบาลท่าศาลา และสำนักวิชาพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

3) การมีองค์กรภาคประชาชน ที่ต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและส่งเสริมด้านสุขภาพของชุมชนและการพัฒนาด้านอื่นๆของชุมชน โดยองค์กรที่สำคัญ เช่น อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) อาสาสมัครสาธารณสุข หรือ อสม.น้อย(เยาวชน) อาสาสมัครดูแลคนพิการ อาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุ กองทุนสวัสดิการ กองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์ รวมทั้งยังมีกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กลุ่มอาสาสมัครเยาวชน และกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เป็นองค์กรภาคประชาชนอีกหลายองค์กร (องค์การบริหารส่วนตำบลปากพูน www.pakphoon.com :ออนไลน์)

สรุป

กระบวนการเสริมสร้างการเมืองภาคพลเมืองในระดับท้องถิ่น ตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับกลุ่ม ระดับเครือข่ายในท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็ง และเป็นรูปแบบปฏิบัติการ ของกลุ่มองค์กรทางสังคม ดังที่ ณรงค์ บุญสวยขวัญ ได้สรุปไว้ว่า การพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองจึงต้องมีการพัฒนากลไกกระบวนการ นั่นคือ การพัฒนาทางด้านองค์กร การพัฒนาทางด้านความไว้วางใจ การพัฒนาทางด้านผู้นำ การพัฒนาทางด้าน การเชื่อมโยงเครือข่าย การพัฒนาทางด้าน การเกณฑ์หรือการระดม การสื่อสารและการทำให้เป็นข่าวหรือ เป็นประเด็นสาธารณะ โดยที่องค์กรทางสังคมนั้นจะต้องมีการบริหารจัดการอย่างมืออาชีพและผสมผสาน กับภูมิปัญญาชาวบ้านในการบริหารจัดการ ร้อยรัดสมาชิกในองค์กรให้มีความเป็นสมาชิกที่ดูแลทรัพยากร ของกลุ่มองค์กรมีความตื่นตัวเข้ารับผิดชอบในกิจกรรม เป็นต้น (ณรงค์ บุญสวยขวัญ 2552 :193)

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะต้องมีการเตรียมความพร้อมในการปรับตัวและองค์กรให้มีความพร้อมในด้านต่างๆในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ รวมทั้งผลกระทบทางระบบนิเวศวิทยา เช่น ภาวะโลกร้อน ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา ปัญหาความแตกแยกของคนในชุมชน ที่ส่งผลกระทบต่อท้องถิ่น โดยตรง ซึ่งถือว่าเป็นปัญหาที่ทำลายประสิทธิภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งนอกเหนือไปจากการพัฒนาทางด้านบุคลากรท้องถิ่นและการบริหารงานท้องถิ่นแล้ว การพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองโดยเริ่ม จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกลุ่มองค์กรชุมชน กลุ่มประชาสังคมในท้องถิ่นเป็นแกนหลัก ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ถือว่า เป็นองค์กรที่มีศักยภาพในการเสริมสร้างอาณาบริเวณสาธารณะ (Public sphere) ในท้องถิ่น ได้โดยอาศัยกลุ่มองค์กรชุมชน กลุ่มประชาสังคมในพื้นที่ที่มีอยู่แล้วและ เสริมสร้างการเมืองของพื้นที่ (Politics of space) ในท้องถิ่นได้ เมื่อรัฐบาลได้มีการกระจายอำนาจไปสู่ ท้องถิ่นแล้ว การเมืองภาคพลเมืองจึงเป็นสิ่งที่ทำลายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งเป็น นวัตกรรมใหม่ในท้องถิ่น

ดังเช่น กรณีตัวอย่าง องค์การบริหารส่วนตำบลปากพูน ถือว่าเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ได้ มีกระบวนการเสริมสร้างการเมืองภาคพลเมืองระดับท้องถิ่นด้านสุขภาพให้เกิดขึ้นด้วยการเปิดพื้นที่ สาธารณะให้กับประชาชนในชุมชน ได้มีการแสดงความคิดเห็นผ่านกระบวนการทำประชาคม และการสร้าง เครือข่ายการทำงานกับองค์กรอื่นๆในประเด็นปัญหาเดียวกันที่สามารถแก้ไขปัญหาาร่วมกันได้เช่น ปัญหา ทางด้านสุขภาพของประชาชนในท้องถิ่น รวมทั้งการสื่อสารให้เป็นประเด็นสาธารณะในการถ่ายทอด กระบวนการสร้างการเมืองภาคพลเมืองผ่านสื่อโทรทัศน์ เป็นต้น และมีการส่งเสริมกระบวนการทำงานใน รูปแบบอาสาสมัครด้านต่างๆทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีจิตสำนึกและรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของท้องถิ่น อย่างแท้จริง

✓ ฟื้นฟู ท้องถิ่น สุราษฎร์ธานี ๒๐๑๓-๒๐๑๔ สหกรณ์
✓ ท้องถิ่น โอนสิทธิ์ในที่ดิน
✓ ปรึกษาหารือกับ อบต.ปากพูน
กลุ่มที่ 3 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับสุขภาพ, การเมืองภาคพลเมือง การกระจายอำนาจ
อ.ดร.ณัฐพร นานา
อ.ดร.ณัฐพร นานา
อ.ดร.ณัฐพร นานา

ข้อเสนอแนะสำหรับองค์กรท้องถิ่นโดยทั่วไป มีดังต่อไปนี้ คือ

1. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีการสนับสนุนและเสริมสร้างปลูกฝังจิตสำนึกในรูปแบบอาสาศักดิ์และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาธิปไตย ความเป็นพลเมืองตั้งแต่ระดับเด็กและเยาวชน
2. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ทางด้านประชาธิปไตยระดับท้องถิ่น
3. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องเป็นองค์กรที่เปิดพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ทางการเมืองให้กับประชาชนและกลุ่มองค์กรท้องถิ่นได้เข้ามาร่วมพัฒนาท้องถิ่นและมีความรู้สึกเป็นเจ้าของท้องถิ่น
4. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีมาตรการหรือกลไกรองรับและป้องกันปัญหาที่เกิดจากความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศหรือการสื่อสารในยุคโลกาภิวัตน์

บรรณานุกรม

จ. อดิศักดิ์ กฤษณะ
 ๑. อดิศักดิ์ กฤษณะ
 ๒. อดิศักดิ์ กฤษณะ - ส. อดิศักดิ์

ณรงค์ บุญสวยขวัญ. 2552. การเมืองภาคพลเมือง บทวิเคราะห์แนวคิดและปฏิบัติการท้าทายอำนาจการเมืองในระบบตัวแทน. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ็ดดิสันเพรส โปรดักส์ จำกัด.

เดวิด แมทธิวส์ เขียน วันชัย วัฒนศัพท์ แปลและเรียบเรียง. 2552. การเมืองภาคพลเมือง ค้นหาเสียงสาธารณชน ที่มีความรับผิดชอบ. ขอนแก่น: โรงพิมพ์ศิริภรณ์ ออฟเซ็ท.

ถวิลวดี บุรีกุล . 2550. การมีส่วนร่วม แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พาณิชพระนคร (2535) จำกัด.

เบน แอนเดอร์สัน. 2552. ชุมชนจินตกรรมบทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

วรพิทย์ มีมาก. 2550. แนวทางวิเคราะห์การเมืองหลังพหุติกรรมศาสตร์. ประมวลสาระชุดวิชา การวิเคราะห์การเมืองและระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐศาสตร์ หน่วยที่ 6 นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

วันชัย วัฒนศัพท์ แปลและเรียบเรียง . 2548. คู่มือการศึกษา การมีส่วนร่วมของประชาชนและการแก้ปัญหาความขัดแย้ง. กรุงเทพมหานคร: บริษัทศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์ จำกัด.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล . 2552. การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์วิภาษา.

สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. 2551. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2550. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.

ศิริโรจน์ คำล้ำไพบุลย์. 2546. การเมืองแบบทางเลือกสายที่ 3: วาทกรรมแบบหลังสังคมนิยม. มหาวิทยาลัย

วิบูลย์ อดิศักดิ์ 3 Generation. A อดิศักดิ์ กฤษณะ
 Concept of A - อดิศักดิ์ กฤษณะ (ศ. อดิศักดิ์ กฤษณะ)

กลุ่มที่ 3 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับสุขภาวะ, การเมืองภาคพลเมือง การกระจายอำนาจ

เที่ยงคืน <http://www.midnightuniv.org/miduuu/newpage7.htm>. [ออนไลน์]. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ
วันที่ 19 กันยายน 2552.

เอก เหล่าธรรมทัศน์. 2550. ทักษิณา-ประชานิยม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.

..... 2552. แปรถิ่น เปลี่ยนฐาน: สร้างการปกครองท้องถิ่นให้เป็นรากฐานของ
ประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เอกสารอิเล็กทรอนิกส์

www.pakpooon.com (ออนไลน์) เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 4 มิถุนายน 2553

วิทยุ ของกรม

- กรม

- สถานีวิทยุคมนาคม (วิทยุสื่อสาร = โทรเลข II)

วิทยุสื่อสาร วิทยุคมนาคม วิทยุสื่อสาร < วิทยุสื่อสาร

วิทยุสื่อสาร วิทยุสื่อสาร < วิทยุสื่อสาร

วิทยุสื่อสาร
วิทยุสื่อสาร

วิทยุสื่อสาร - วิทยุสื่อสาร วิทยุสื่อสาร

วิทยุสื่อสาร
วิทยุสื่อสาร
วิทยุสื่อสาร
วิทยุสื่อสาร
วิทยุสื่อสาร

วิทยุสื่อสาร (วิทยุสื่อสาร วิทยุสื่อสาร) วิทยุสื่อสาร และ วิทยุสื่อสาร

วิทยุสื่อสาร วิทยุสื่อสาร วิทยุสื่อสาร < วิทยุสื่อสาร วิทยุสื่อสาร

วิทยุสื่อสาร วิทยุสื่อสาร วิทยุสื่อสาร (วิทยุสื่อสาร วิทยุสื่อสาร) วิทยุสื่อสาร

วิทยุสื่อสาร วิทยุสื่อสาร วิทยุสื่อสาร วิทยุสื่อสาร วิทยุสื่อสาร